

A TÁRSADALOM BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMRA

A mióta Bismarck jónak látta egy csepp socialistikus olajat önteni politikája gépezetébe, azóta vált kelendővé a társadalom eszméje Középeurópában a politikai pártoknál, magánál a nagy közönségnél.

A szélsőségek azóta kezdenek gyanús szemmel tekinteni az udvarképessé vált eszmére s egykor az ezeregy éj szaka „Sesam nyíl ki” varázsigejeként ellenállhatatlannak hitt jelszótól elfordulva, hangzatosabb ezimeket keresnek zászlóikra, országuk és népük geographiai és históriai viszonyainak megfelelőt.

A felforgató jellegét veszített eszme, a közéletbe lett békés bevonulásában, sorra nyitja fel s teszi mind hasznavehetőbbé a jóhiszemű elmélkedőknek hosszú időn érlelt eredményeit. Ez elméletek nemes érczéből a közélet műhelye forgópénzt kovácsol, oly értéket, melylyel állannak, jognak egyaránt számolni kell.

A társadalom eszméje a kor oly értékévé változott, melynek hatása a közélet minden terén érezhető, s melynek eredményei a távol jövőbe nyúlnak át. Ezzé nem egy hatalmas akarat genialitása tette, ft mi önmagában legfőlebb divatos jelszót teremthet, ideje múltán Alkotójával együtt feledésbe menendőt; mint inkább a közszükségérzet. Akit pedig ez vont hatalmi körébe, ki sem bocsátja addig, míg hasznát Item vette, még ha évszázadokra terjedne is feldolgozása.

Pénz, eszme egyaránt megkopik, sőt meghamisíttatik gyors használat közben; ennek is, amannak is szüksége van időnként a megújításra, az értékhitelesítésre. Az eszméknél épen szükség van arra, hogy ezarmazásuk és tartalmuk logikumuk mentül többször kellő világosításba helyeztessék.

E czímen vár a philosophiára is feladat a közélet dolgaihoz hozzászólásra, ha ugyan a philosophia hatásköre épen az eszmék mérlegelésében, származásuk és logikumuk kimutatásában áll.

Philosoph szemmel tekintvén feladatunkat, fölmentve érezhetjük magunkat a társadalom philologiai és históriai aprólékos adatainak magyarázásától. A mi dolgunk, hogy eszmét eszméhez kössünk s e révén keltsünk gondolatot a helyzetet illetőleg.

Előzőleg csupán ama nehézségekről teszünk említést, melyek fölvetett eszménket a köztudatban elhomályosítják s az által az annyim szükséges egyetértés útjait elzárják. Két osztályba sorozhatók e nehézségek.

Első osztályba azok tartoznak, melyek az általunk keresett eszmét a társadalom név mellett párhuzamosan használt egyéb nevek használatával homályosítják el. Másodikba viszont ama nehézségek tartoznak, melyek keresett eszménknek csupán egy, vagy más nyilvánulását ragadván meg, a hozzákapcsolt fogalom, illetőleg értelemnek elferdítésére vezetnek. – Lássuk mindkettőjét.

A társadalom mellett párhuzamosan használni szokott szavak közt legelőkelőbb helyet a *nép* kifejezés foglalja el. A nép kifejezést hallva a tömeg szervezetlen egészét, a külön czélok által meg nem határozott összeséget gondoljuk. S épen ez általánosságánál fogva versenyez a nép kifejezés, a társadalom rokon, újabb szavával.

Ha a közélet a nép kifejezés mellett mégis megteremtette a társadalom szavát, nyílt bizonyíték, hogy oka volt reá s ez ok bizonyára nem a társadalom szó kellemesebb hangzáséiban keresendő.

Az ok a nép szavához tapadt történelmi értelemben keresendő», mely pedig az előbb mondott általános fogalmat meglehetősen szűk korlátok közé szorítja. Az a históriai értelem tudniillik, mely épen e néven tett különbséget az összeség egyes tagozatai közt, mikor a nemességnek a papságnak, a katonáknak, az állam összes hivatalnokainak kiváltságos, positiv törvényekben nyilván kifejezett helyzetet biztosított, s a nép szóval merőben a terheket viselő osztályt jelölte meg. azt az osztályt mely számával, physikai s erkölcsi erejével a leghatalmasabb lehetett ugyan, a hatalomban, sőt a hatalomra való befolyásban mégis mindig a legrövidebbet húzta. – Ez volt a misera plebs contribuens.

Igaz, hogy a közéletben végbement, főként e századra eső nagy átalakulással a nép helyzete, a közélet tényezőihez való állása jelentékenyen megváltozott. Emlékezzünk vissza például a történelmünkben

örökké emlékezetes negyvenes évekre, a modern közéletünk alapjait megvető negyvennyolcadiki törvényekre. E törvényeknek, valamint az előkészítését vezérlő küzdelmeknek nyíltan kifejezett célja „a népnek az alkotmány sáncaiba bevonása volt.” Megtörtént; a nép be lett vonva az alkotmány sáncaiba, sőt több: az ő nevében tartattak ama dicső szónoklatok, s vívattak ama győzelmes csaták, melyek a magyar nemzet életképességének egy századra, a miénkre, a vérkeresztséget megadták. Azonban a népre épen e címeiken történt s maig történő hivatkozás örökítette meg a vele járó fogalomnak különös jellegét. E jelleg pedig abban nyilvánul, hogy a népet erőltetni, izgatni kell a közczélokra, mert magától nem mozdul; viszont megmozdulása mindenkoron a létező állapot olvy erőszakos áttörésével, tehát forradalommal jár. A kiknek tetszik a szélsőségeknek eme játéka, a szenvedések zöngése s a szenvedélyek felkavart viharjának involválása, azok bátran élhetnek „a nép” jobban mondvá az „ó nép” jelszavával. Köztünk még sok is az ily „bús-magyar”; mutatja e specialis magyar kifejezés, melyhez egyedül Cervantes „búsképű lovagja” fogható.

Félre a tréfával! A nép kifejezésben ős erejének minden bizony-sága mellett is azt a fogalmat nélkülözzük, a mire a közélet rendes viszonyai közt, tehát legtöbbször, égető szükség van: a zsebük és fejük önállóságát eszük és karjaik erejével mindig kivívni, kész, mindig résen álló elemre. Ezt az elemet hívom pedig társadalomnak.

Hogy szó, fogalom, nem csinál ilyes kívánt elemet, ha tényleg hiányoznék, tudom. Azonban kiképződését a roszul választott, minden-féle történelmi mellékízzel saturált jelszó megakadályozza, az bizonyos. Tessék arra gondolni ez esetből, hogy mily jelzők, mily czélok kísé-re-tében történik máig a nép emlegetése, mikor a pap, az ügyvéd, az Orvos, hogy a hivatalnokí kart ne is hangsúlyozzam, a „nép”-et mint tőle különböző valamit emlegeti, hogy De Maistre gúnyolódása jus-son az ember eszébe: „a nép mindig kiskorú, mindig távollevő, mindig bolond.”

Bizonyos csak az, hogy a közéletben történt s főntebb említett üagy átalakulás daczára a „nép” kifejezésnek a *rendes viszonyok hőst* osztályértelme van, s épen ez osztályjellege teszi alkalmatlanná ama eszme megjelölésére, melyet a társadalomban keresek.

Más oldalról világítja meg a tárgyat, s ép ez okból helyezek reá nemi súlyt „a polgárság” „a polgár” jelszava. Abban találkozik a

társadalommal, hogy osztályt nem jelöl. Nyílt értelme mégis a kötelezettség kiemelése, melyvel az összeség minden tagja az állam iránt van. Hogy úgy szóljak az állami hivatalos bélyeggel ellátott (s ezt adókönyveiben dokumentálni képes) nép a polgár. Ellentétes jelszava a proletár, tudniillik a nép azon felnőtt része, mely bármi oknál fogva állami kötelezettséget nem visel. A polgárságnak éppen ezen ismertető jele a legegyszerűsebb bizonyítéka a velejáró fogalom szűk körének, melynél fogva a társadalom műkifejezésével nem versenyezhetik. Nem is tanyáznam hosszabban e jelző magyarázásánál, ha a polgár szónak tágabb, a nép kifejezéssel majdnem egy értelmű használatát nem tanúsítaná, nem ugyan a magyar, de a francia történelem. Erre pedig már csak azon oknál fogva is kell reflectálnom, mert a társadalom kifejezésének magyarázatát éppen e nemzet s éppen azon időbeli válságaival hozom kapcsolatba, mely időben a polgár, a „citoyen” kifejezés annyira használatba jött, hogy a megszületett kisdedet is e néven üdvözölte a bába.

Nos! ha citoyen, polgártárs még a csecsszopó is, úgy a polgárságban bátran oly jelszót találhatnánk az összeség keresett kifejezésére, mely a társadalom felé minden további kutatást feleslegessé tesz.

Kell-e mondanom hogy Franciaország e korszaka, a Jakobinismus korszaka volt. Azt akarom mégis kiemelni, hogy hogyan történt, tudniillik mi oknál fogva történt e jelszónak oly kelendővé válása, hogy a francia forradalom kezdetén kiválóan népszerű másik jelszót, a „nép”-et is kiszorította a közhasználatból. Semmiesem természetesebb ennél. A nép nevében indult ugyan meg a forradalom, de tetőpontját a Conventbeu, tehát állami intézményben érte el. S ha az állami intézménynek köszönhető Franciaország a feudálrendszernek széttörését, az emberi jogoknak proclamálását, mi természetesebb, mint hogy a mindenható állam rá is akarta nyomni kéjtét. s még zsarnokibb formában, mint valaha a legvadabb absolutismus, a francia állam minden tagjára. Tessék megolvasni a Jakobinus pogrammot (pompásan egybeállította Taine a Revue des deux Mondes 1888-iki évfolyamában) hogy látott-e valaki jobban az állam képére és hasonlatosságára faragott individu-umokat, mint szándékoztak tenni a Jakobinusok. E prograuimban érte el a polgár kifejezés valódi jelentésének teljességét, az *állami összeséget*, melyet hát mint a másik szélsőséget mutathatunk be a nép mellett. A nép, a nagy ösmeretlen, az Acheron, mely veszély idején ölt csupán határozott alakot, a polgár a felsőbbség által megrendszabályozott egyén, ki az állam kegyelméből születik, él, gondolkodik és hal meg. Összeség

emez, összeség amaz. De egyik sem arravaló, hogy a közélet rendes menete alaptényezőjének legyen kifejezője. Egyik sem az, a mit társadalom névvel jelölünk.

Meg kell még említenem végül egy harmadik, a közéletben máig, különösen nálunk kifejezetten is számottevő s a társadalommal névleg is, tartalmilag is rokon tényezőt. E tényezőt ma főrendnek hívja közjogunk; tagjai szűkebb körben magukat „társaságnak” nevezik; történelmünkben pedig, természetesen kibővítve, mint Karok és Rendek szerepelt.

A népnek az alkotmány sáncaiba bevonásáig a Karok és Rendek volt az államfentartó közeg s ez értelmében találkozik a mai társadalommal. E jelentőségéből megőrzött a főrend címén máig annyit, hogy az állami életnek egyik nélkülözhetetlen tényezője, azzá teszi lényegében, a születés és nagy vagyon kiváltsága. E fejtegetésnek nem az a célja, hogy e kiváltságok ellen az érvek táborát állítsa csatarendbe. Elég jelen célunkra annak constatalása, hogy épen benne lel praegnans kifejezést a közéletnek osztályérdek szerint való hivatalos megkülönböztetése; hogy e megkülönböztetés miatt jut a népnek is ama korlátozott szerep, melyről főntebb már megemlékezünk, ez okon válván a „nép”, a „főrend” a közélet más-más osztály érdekének kifejezőjévé. Ez ok miatt nem válhatik sem egyik sem másik, mint a kort mozgató s a jövőt irányozó eszme, a közélet központjává. Sőt épen ez ok szüli, hogy oly kapcsolását keressük az összeségnek, melyben a nép, a főrend egyaránt helyet foglaljon, a mely hát a tények szemmeltartásával más, újabb gondolat körül csoportosítsa a históriai elemeket, e kapcsolat lesz pedig az általunk keresett *társadalom*.

E rövid szemlében végeztünk ama nehézségekkel, melyek keresett eszménknek a társadalomnak megértését a múltból, ránk maradt rokon nevek párhuzamos használatával homályosítják el. Átmegyünk most. ama nehézségek tárgyalására, melyek akkor állhatnak elő, mikor a társadalom fogalmának egyik vagy másik nyilatkozata emeltetik ki s tétetik a közkeletűvé váló szónak központjává, s a melyek ekként az eszme félreértésére vezetnek.

Az e réven felmerülő nehézségek közül érdekesnek tartom a következőket főlemlíteni, mint a melyek nálunk is visszhangra leltek.

Az egyik közülök a társadalomnak a főntebbiekben is fejtegetett azon mivoltán akad fönn, hogy *közösségét* alkotván a népi, polgári,

főrendi elemeknek, ily közössége gyanánt csak egy szilárd fogalmat ismerünk, az államét, így a társadalom szava egyre megy az államéval, vagy a mennyiben a közélet a hiába való szavakat nem tekinti, a társadalom a közösségnek az állami formára még meg nem ért, de felé küzdő válfaját képezné. E felfogás szerint ugyanannyi társadalom lenne egy-egy országban, a hány uralkodásra törő érdek van, s maga az állam sem volna egyéb uralkodó társadalomnál, melynek jogrendje „az alatta létező társadalmak mérkőzése eredményeként megszilárdult ellensúly állapotának volna kifejezése*!

E felfogást s épen az idézett szavakban ápolja Pulszky Ágost tavaly megjelent könyve a «Jog és állambölcsészet alaptanai.**») H épen e felfogás okozna legnagyobb nehézséget a társadalom helyes méltatásában, ha t. i. közkeletűvé válnék. E felfogás mellett ugyanis elmosódnék a társadalom és állam közötti határvonal, helyét egyszerűen az erőszak, vagy Pulszky szerint az uralkodás foglalván el.

Egy ily elmélet mellett, első sorban a jog veszítné ethikai alapját, s kútforrásául a hatalmat az erőszakot venné. Másodsorban az állam megszűnnék idea lenni, melynek körvonalai matematikai biztossággal kimutathatók, de változnék egyszerűen az érdekek gyűlöhelyévé az egyéni érdekek kiszámíthatatlanságával. Legtöbbet veszítné az elmélet révén mégis a *társadalom*, mert az elmélet során az alig kiküszöbölt osztályérdekek osztályharczaikkal állítatnának előtérbe, s a közélet ki lenne téve a feudal-küzdelmeknél is szörnyebb harcoknak, mert imezek többé nem isten, sem jog, hanem a természet vaskényszerű nevében igazoltatnának. A társadalomnak ez osztályérdekek szerinti felosztása, egy országban több társadalomnak fölvétele szerencsére a főntebb mondott külső-, a társadalomban s államban egyaránt megtalálható közösségi okon, tehát merőben formális logikai körülményen kívül semmivel sincs igazolva, amennyiben ugy a társadalom, mint az állam beltermészetére vonatkozó adatok, mindkettejük történelmi fejlődése, még inkább az elénk tűzhető s a jövő fejleményeiben fokról-fokra megvalósulásra váró célok ez elmélettel homlokegyenest ellentétben állnak. Módunkban lesz e meggyőződés igazolását lejjebb, értekezésem pozitív részében meglátni.

Most az egészséges társadalmi eszme elébe gördülő akadályokról levén szó, ilyesül, újabb gyanánt. Pauler Tivadar Észjogának az állam-

*) Bíráló ismertetést lásd a Magyar Philos Szemle 1885. IV. füzetében.

ról adott meghatározását említeni föl. Nagyérdemű jogászunk az állam meghatározásában szórói-szóra a következő kifejezéssel él: (Észjog 1873.) „A joguralom létesítésére, a szellemi és anyagi fejlődés előmozdítására határozott területen közös főhatalom alatt szervezett társaságot *államnak* (állam, civitas, respublica) nevezik.” Meghatározásának veleje, nem említvén itt egyéb nem kevésbé fontos s ez értekezés pozitív felében külön szóvá teendő alkatrészeit, tehát azon fordul meg, hogy az államot társaságnak mondja, s e révén utat nyit a Pulszky-nál nyíltan kifejezett felfogásra, hogy az állam lényegében csakugyan társadalom, ha ugyan a társaság épen a társadalomnak képezi egyik tényezőjét.

Mellőzve most e problematikus fölvételt, melyről különben sem vagyunk biztosak, hogy nevezett írónk oly terjedelmében magáévá teszi-e vagy nem? csupán föntidézett kifejezésére visszük át érveléseinket.

Ha az állam társaság, úgy alá kell esnie mindazon határozmányoknak, melyek a társaságot lényegénél fogva megilletik. Ezek elseje pedig az, hogy minden társaság, tagjainak önkéntes, eleve megfontolt s a szabadság minden föltételeinek respectálásán nyugvó beleegyezésével alakul meg, annyira, hogy eleve kizártnak kell tartanunk a társaság minden olyan formáját, mely tagjait kényszer-eszközökkel toborzaná, bármily kötelezettséget róhatna olyan egyénekre, kik *önkéntes elhatározással* a társaság tagjaivá nem váltak. E föltételnek alkalmazása pedig az államra, szükségkép ellenmondásra, az állam természetének félreismerésére visz. E föltétel mellett ugyanis vagy azt kellene állítanunk, hogy legtöbbünkre nézve a születés physiologiai ténye már magában foglalja *beleegyezésünket* államunkhoz tartozás iránt, tehát, hogy *egy esetleges tény egy értelmi munkássággal* megy egyre, mely következtetésben nevezett írónk is aligha osztoznék, vagy azt, hogy az állam törvényei csakis azokat kötelezik, kik nem tudom miféle szertartás, talán egy mars-mezei eskütétellel magukat nyíltan államtagoknak vallották. A kik pedig ezt nem tették, azok bátran mehetnek dolgukra, az állami igazságszolgáltatás-, közigazgatás-, kövédelemi-, finaciális és a többi törvényeinek egyszerű mellőzésével. E következményt pedig azt hiszem, meg kevésbé tenné magáévá Magyarország mostani igazságügy-ministere.

E következtetések láttára ismét nincs más teendő, mint vagy egyszerűen kitörölni a társaság fogalmából a szabad beleegyezés fölté-

telét, s ez esetben tessék meglátni mire megyünk vele, vagy kiejteni az állam fogalmából a *társaság* ismérvét, a mi, azt hiszem legalább, a legtermészetes út-mód a zavard alternatívákból szabadulásra. Ezzel persze egyelőre csak azt nyerjük, hogy az állam *nem* társaság; de ily tekintélyekkel szemben ez is nyereség. Nyereség főként azért, mert általa út nyílik az államnak más eszmekör alapján való felfogására, ami megint a társadalomnak válhatik előnyére, melynek eszméje különben is az államéval kapcsolatosan tisztul vagy homályosodik.

Mielőtt tulajdonképeni tárgyunkra térnénk, még csupán egy nehézséget kívánunk megbeszélni, mely tudnillik a társadalom egészséges eszméjének elterjedése elé akadály gyanánt gördül; a legáltalánosabban elterjedt, s így okvetlenül legnehezebben legyőzhető felfogást az úgy mondott társadalom természete felől. Ez általánosan elterjedt s rövid szavakban kifejezhető felfogás ez: hogy a társadalom a nyers érdekek összesége, kifejezettebben: közneve a pénzbeli aequation kifejezhető érdekeknek, jelentkezzenek azok akár az egyének, akár a testületek birvágában.

Lássuk ez annyira elterjedt felfogással ellentétben először a dolog logikumát; lesz módunk aztán rá térni historikumára, sőt ethikai értékére is.

A dolog logikuma kétségkívül ez. Ha merőben pénzbeli aequatio képezi a társadalom sarkalatos lényegét, úgy, miként ezt a főntebb felállított tétel követelié, ez esetben minden pénzben kifejezhető érdek a társadalom körébe vonható be. Ily érdeket pedig tagadhatatlanul az állam is mutat, s így megint ott vagyunk a főntebb látott felfogásnál, hogy az állam is társadalom, mely esetben az értelem egyenes kárával van e műszavak egymás mellett használása, s legczélszerűbbnek mutatkoznék egyiknek vagy másiknak abbahagyása; vagy pedig (hogy mindig kénytelenek vagyunk előállani egy vagygyal!), ha tudnillik ugy az államnak mint a társadalomnak önczélját fentartánók, egyszerűen hamisnak nyilvánítani a fentebb adott meghatározást. Ez már az az eset, melyre a logika a harmadik kizárásának elvét kérlelhetetlenül alkalmazza.

Most fordítsunk a dolgon, de még mindig a formális logika műszerével. Kizárólag pénzben felbecsülhető érdek képezvén a társadalom ismertető bélyegét, ama meghatározás szerint azok az érdekek, melyeknek ily felbecsülhető áruk nincs, szükségkép kiesnek a társadalom fogalmköréből. Már pedig az érdekek egy nagy része, az úgynevezett

erkölcsi szerződésen nyugvók ilyenek, ilyen nevezetesen, hogy egyet idézzek: a család, a mely ennél fogva nem is tartozhatnék a társadalom körébe. Ha pedig ez s minden többi, erkölcsi szerződéssel formulázott érdek nem kiegészítője a társadalomnak: bátran kérdésbe tehető, nem célszerűbb-e saját nevén nevezni minden pénzben felbecsülhető érdeket s egyszerűen sutba dobni az oly általánosságot, melynek sem biztos köre, sem értelme?

Térjünk most a dolog historikumára, nem kevésbé érdekes a tanúság, melyet ez úton meríthetünk.

Miként maga a társadalom szava, úgy most adott értelmezése keletkezésben összeesik a század nagy átalakulásával, mely a hűbérrendszer helyébe a szabadság büvös korszakát állítja. Mellőzve itt a nagy átalakulással járó minden egyéb tényt s jelentőséget, egyszerűen ama történetphilosophiai körülményre hívjuk föl a figyelmet, mi volt a legpraegnansabb jellemzője a hűbérkorszaknak, s mi jellemet ölt e miatt a vele homlokegyenest ellenkező, úgynevezett szabad korszak. E kívánt korszakjellemezés megítéléséhez pedig alapnak a leg-egyszerűbb, a legkönnyebben felfogható adatokat vesszük. Egyénenként véve, az ember ember maradt ma, s ember volt a hűbérkorszakban, vagy a történetek bármely megelőző korszakában, telve fájának előnyei és hátrányaival. Miként ma, úgy a legtávolabb haj dában is, két sarkpont körül fordult meg cselekvékenysége: saját becses *személye* s aztán a *tulajdon* körül. Botorság volna feltételezni, hogy e kettő bármelyike is, a történelem bármely korszakában is ne érezette volna hatását a létrejött cselekvések szövevényében. Saját énjét, drága személyét éppen előtérbe tolni iparkodott az ember valaha, mint ma, lévén az ember olyan állat, mely a költő zord szavai szerint: előre csúsz és harap; valamint mindenkor előszeretettel fordult a pénz, a tulajdon felé, melynek most sincs, soha sem volt rászaga. Nem is lehet ez másképp, hisz az összes cselekvő életnek alapjában e két tényezője van: az alany, a ki cselekszik s a tárgy, más szóval a tulajdon, a melyre vonatkozva cselekedhetik. E kettőnek egymásra hatásából áll elő a cselekvés, s a cselekvésből szövődik a história. így az ember egyénenként véve.

Az a különös dolog történik azonban, hogy ha nem az egyéni cselekvést, hanem a belőlük előálló históriai szövetet vizsgáljuk, e szövetnek korszakonként más-más hímezése van. S e tekintetben keresve sem találhatnánk eltérőbb képre, mint a mi a hűbérrendszer históriai

szövedékében s korunk törekvéseiben mutatkozik. Amott a cselekvés motívumai, a történelmi cselekvés vezérfonalai átlag a személyi oldalon tűnnek elő. Ki valamire, polczra, hatalomra, befolyásra, vagy akár tulajdonra szert tenni akart, szükségkép személyes képességeivel, tudniillik születésével, aztán physikai, erkölcsi, szellemi kiválóbb tehetségeivel szállt síkra, s becsvágyát ki-ki – akárcsak az erdő fái – abban találta, mentül magasabbra ütötte fel fejét társai felett, kiket aztán hatalmi körébe vont s e révén szerzett, élvezett és pocsékolt vagyont. A személyes befolyásnak egymásra települő gyűrűzetét teremte meg e korszak, mely gyűrűzetnek legtetetjén a császár, onnan alábszáva az aristokratia, a papság és köznemesség végtelen számú fokán legalul az a nép állt, ki minden személyes tulajdon nélkül, egyedül a létföntartás keserves munkájával, a vagyonnak megszerzésével, melynek legnagyobb részét mindennemű jogos és jogtalan czímeken urai harácsolták el, küzdve jobb jövő várása és reménye nélkül élte le életét. E korszak történetében alig van érdekesebb ama lapoknál, a melyekben a tulajdon öregbítése révén emelkedni vágyó Fortunatusokat, az üzérkedő kalmárokat festette és rabolta ki a volt közélet.

Ki vonná kétségbe ma már, hogy az egyoldalúság volt, mely kiáltó igazságtalansággal járt?

A hűbérrendszer vérfürdőkbe fült, s helyét a polgári törvénykönyvekben s a közéletben a szabadkorszak foglalta el. Feloldódtak a személyt személyhez fűző, – kizsákmányoló s másrészt védelmező kapcsolatok, mindenki át lett adva sorsának, azzal a gondolattal, hogy cselekvéseiben a köztörvény korlátán belül akadályra ugyan nem talál de küzdelmeiben sincs kire támaszkodnia magán kívül. Segíts magadon, az isten is megsegít, ez a szabadkorszak hideg jelszava. Jól van, elfogadta ez elvet a 19-ik század s elfogadásában magunk is osztozunk azzal a föltétellel ugyan, hogy kellő correctivumokról gondoskodni szükség.

E correctivumokra pedig könnyen érthető, – a csak most fejtegetett *személyi* és *tulajdoni*, mindennemű cselekvést vezérlő okok természetének különbözősége miatt van szükség. Lényegesen abban különbözik ugyanis a kettő egymástól, hogy míg a személy révén emelkedésnek, mire az ember mindig, létfentartásával összhangzóan törekszik, forrása a küzdelemben, az erkölcsi, szellemi és physikai erőket egyként kifejlesztő munkában van, addig a tulajdon öregbedése, s általa a hatalomhoz juta s a mondott képességek erős igénybe vétele

nélkül, jó szolván magától megy végbe, a szerencse kedvezésének egyébként mindkettejükre egyenlő foka mellett. A kettő közt lehetővé pedig csak választania, mi természetes!), minthogy a szabad ember a dolog könnyebb végéhez nyúlt, a vagyongyűjtéshez. így történt aztán, hogy a vagyoni motívumok a szabadság jelen korszakában a személyiek fölé kerekedtek, ellentétben a hűbéridőkkel s az újabbkori történeteknek, a mostani közéletnek azt a színét adják meg, melyben a tulajdon foglal főhelyet s vonja körébe és szolgálatába a személyiséget. Ez után pedig az igazságtalanságnak ép oly korszaka készül, már itt van, mely retentességben a hűbérkorszakkal versenyzik, sőt annyiban felülmúlja azt, a mennyiben a vagyon s a mohi) bírvágy nélküli a hűbérkorszak visszaéléseit enyhítő személyi tulajdonságokat: a nemes, lelkesült s önfeláldozó szív balzsamát.

Magunk beismertük a vagyoni motívumok uralomra jutását korunkban, a szabadság korszakának ez ifjú életében, a személyi motívumok felett. De az következék-e a fejtegetett tényből, hogy a fejlődés emez irányát feltétlen helyesléssel kísérjük? hogy a társadalom műkifejzésének ráruházásával az egyoldalúnak felismert törekvést a jelen s jövő számára szentesítsük?

Megfordítva; gondoljunk csak vissza a socialismus rövid történelmére s azt találjuk, hogy épen a tulajdon, a felhalmozódott s kevesb számú központok felé húzódó tőke zsarnokságának ellensúlyozására támadtakam az elméletek s törekvések, melyeket társadalmiaknak ismerünk. Tagadhatatlan tény, hogy a socialis néven ismert mozgalmak egytől-egyig ellentétes állást foglaltak el a tőke cultusában excelláló koriránnyal, emennnek correctivumát keresték elméletben s gyakorlatban egyiránt.

E törekvések és elméletekben lehetett, volt sok hóbort, elismerjük. A grande doloris ingenium e téren csillogtatta pazar fényét; valamint a szabadságokkal mitévő lenni nem bíró sebzett egyének s tömegek ennek nevében lomholtak ki keservüket. De ma mikor a tőke ellen védekezésnek szüksége annyira megért, hogy a kor legkiválóbb államférfia keres – most ne kérdjük szerencsés vagy szerencsétlen? – módokat foganosításra, ma kellene hát, cserben hagyva a történetek tanúságát lemondanunk a correctivumokról, valami megfoghatatlan okon azonosítanunk a pénzbeli aequatióban kifejezést leelő nyers érdekek körét a *társadalommal*, mint ezt az ostromolt nézet kívánna?

II.

Az anyagi és erkölcsi érdekeit ismerő és saját kezdeményezéséből mindenkor munkálni kész összeség megfelelő kifejezését keresem s mint mondtam, nem találtam meg sem a „nép” sem a „polgár” sem a „főrend” szavában. De nem találom meg az „állam” szava és helyes fogalmában sem, a minek igazolása képezi e cikk első részét.

Most ugyanis az államra kell átvinnem a szót, miután egyedül az állam az, mely a fönt írt kívánalomhoz illő általánossággal bír, s bír azonfelül amaz előnnyel, hogy használata a hosszú történelmi iskolázás következtében a köztudatba átment s ott, mint biztos körvonalokhoz kötött dolog foglal helyet.

Oly biztosak-e a körvonalak? Annyira egyetértenek-e az állam fogalmára hivatkozó bölcsészek, államférfiak, törvényhozók s közigazgatási hivatalnokok annak használatában? az természetesen más kérdés.

Nekem úgy tetszik, hogy az egyetért is máig nincs meg, sőt kimutathatónak tartom, hogy az állam fogalmának, vagy ha úgy tetszik: eszméjének körvonalai egyáltalán nincsenek úgy megvonva, a mint a dolog természete kívánná? tudniillik, a mint a reá történő elméleti és gyakorlati érdekű hivatkozás használásának kikerülhetetlen szüksége után várni lehetne és kellene.

E tekintetben úgy az elmélkedő, valamint a merőben gyakorlati ember előtt csak annyi a *bizonyos*, hogy az állam tényleg megvan, meg-hogy *valami módon* valainenyőnk összefoglalására szolgál. De hogy e „mód” miben áll, abban teljesen elágazók a nézetek. Tagadhatatlan, hogy e „mód” keresése és vitatása legtöbbször nézve nem bír actualis érdekekkel. Az úgynevezett gyakorlati egyén megelégzik azzal, ha életviszonyainak akadályaiban vagy összeütközéseiben kezébe van adva a már kész államhoz fordulás lehetősége, ha megvannak és működnek az állam nevében szervezett bíróságok közigazgatási hatóságok s ha végül pénzeért talál oly közvetítőt, a ki ez intézményekben való járatosságával, ügyét esetről-esetre diadalra segítni képes. A merőben gyakorlati ember úgy tekinti ügyvédjét mint orvosát. Ha ez utóbbitól azt várja, hogy győzze le a physikai nehézségeket, melyeket a kór élete, egészsége főtartása elé gördít, melyeknek biztos ismeretét tehát nála föltételezi: épúgy az ügyvédtől is valami olyast kivan, hogy szerzett ismereteivel, találékonyságával ura legyen a helyzetnek, s hajlítsa a körülményeket cliense kívánatainak célja felé. Holott e kívá-

nalomban mindig túlhajtás van és pedig – ha már a párhuzamot tekintjük – nem az orvos hátrányára. Ez utóbbi ugyanis a természet adott erőinek s ezek működését elősegítő vagy akadályozó eseteknek szerencsés áttekintésével oly győzelmet arathat, melyről előzői valamennyien, a Hypocratesek, még csak nem is álmodhatnak, s eljárása a gyógyászat történelmének új iskoláját nyithatja meg. Az ügyvéd pedig legfőleg az adott eset győzelmét arathatja, a nélkül, hogy az összeség érdekét, vagy ügyét egy lépéssel előbbre vitte volna; a nélkül, hogy győzelméből a jövőre bármilyen perspectiva nyílt volna. A kétféle foglalkozáskör különbsége, melyre a mondott gyakorlati ember ügyet sem vet, abban áll, hogy az orvosra, a természettudásra az eléggé biztos körvonalakhoz kötött, tényleges tárgyilagossággal bírónak vett s fokról-fokra meghódításra váró örök természet vár. Viszont az ügyvéd előtt egy második természet, (s jó ha az) a tőle, az ügyvédtől, függetlenül meghozott törvény, melynek körében kell szüntelen maradnia, melynek paragrafusait kell alkalmaznia, még oly esetekben is, mikor egyénileg netán szentül megvan győződve elérni kívánt céljainak embertelenségéről. A jogászi körökben oly fontoságú „de lege lata” és „de lege ferenda” megkülönböztetése annyira alapja minden ügyvédi működésnek, hogy összezavarása a rábízott ügy sikerét veszélyezteti; holott az orvosi körökben a tekintélyekre, az iskolákra, a facultasra, egyszóval csupán az eddig elért sikerek és sikerelenségekre hivatkozás a tudatlanság számába megy s minden igazi orvos, mint a gyógytudomány újabb törvényhozója kell hogy tekintessék.

E kitérés nem lesz tán egészen felesleges, ha annak a következőknek belátását elősegíti, hogy a kizárólagosan döntő állami törvénynek csak relativ értéke van, melyet egy másik törvényhozási actus teljesen megsemmisíthet. De hiszen ez önmagától érthető. Fontosabb hát ennek révén az a támadható belátás, hogy a mondott tételes törvények csupán időleges kifejezői egy az állam nevében gyakorolt közakaratnak; a mikor megint azzal a kérlelhetetlen erejű következtetéssel állunk szemben, hogy a positiv törvények nem egyszer-mindenkorra kifejezői az állam mivoltának, sőt az őket, e positiv törvényeket változtató államot soha sem lehet, nem szabad e folyton változó törvényekkel teljesen azonosítani. Más szóval – s ez az, a mire e hosszúra vált kitéréssel el akartam jutni – az államnak nincs meg az a kézzelfogható, tárgyilagos alakja, a melyre ellenmondás nélkül hivatkozni

lehetne. Tudja azt egyébként a leggyakorlottabb ügyvéd is, kinek agyában különös gondolatkörserének kell végbemenni akkor, mikor teszem fel a bíróság előtti tárgyalásról, mint esetleg mandátummal bíró képviselő, a törvényhozás küszöbét átlépi. Míg a bíróság előtt állt, úgy tekintette az államot, mint a paragrafusokkal, intézményekkel s ha kell szurony okkal felövezett kézzel fogható hatalmat. És ha átlépte a törvényhozás küszöbét, bizonyos elégikus hangulat foghatja el lelkét, hogy foszlott köddé a még előbb oly véteztnek tekintett állam a múlt emlékeiben, a jövő ábrándjaiban s a folytonosan hullámzó közvélemény áradatában. Ma ezt a paragraphust, holnap amazt az intézményét segíti ő maga is összetörni, odakünn még védett államának s ha ez ellentétes munkássága fölött önmagával tanácsot ül, még csak azzal sem vádolhatja magát, mintha logikátlanul járt volna el.

Mindazt, a mi az állam kézzelfogható járulékaihoz tartozik, az idő, a haladó kor össze-vissza törí, újakkal fölcseréli, a nélkül, hogy magát az államot egyúttal összetörné. Különös egy állapot! Ha csak saját történelmünkre, egy félszázados időközben tekintünk vissza, úgy találjuk, hogy államunk épületében, a régihez hasonlítva, mint mondani szokás: kő kövön nem maradt. Mások paragraphusaink, mások közintézményeink, mások a védelmükre szolgáló eszközök, is mégis az *államhoz* csökönösebben ragaszkodóak mint valaha, sőt hirdetjük, hogy most „építjük” csak ki igazán a *magyar* államot.

Nyilván látnivaló dolog tehát, hogy ha az államról szólunk, nem annak kultúneteit, nem az időben és térben nyilvánult alakulását kell vizsgálódásunk zsinórmértékéül vennünk, hanem valami mást; még pedig azt, a mit fentebb e járulékoktól megkülönböztetve: *magának az államnak*, vagy magyarosabban kifejezve: az állam mivoltának nevezünk. Persze, hogy az állam mivoltának felfogásán fordul meg minden e kérdésben.

E kérdést fölvetve pedig nem tartóztathatom vissza tollamat, hogy meg ne érintsek egy az elméletekre és gyakorlatra egyaránt nagy befolyással lett vitát, melynek a mi gondolkodásunkra és közintézményeink szövívőire is, annak idején, nagy volt a hatása. A vita kezdeményezője Kant, a híres bölcész volt. Annyi tartozék ránk most a vasfejú philosoph irataiból, a mennyi épen célunkra vág: a dolgok *mivoltának* és *tünetkezésének* megkülönböztetése. Tudvalevő, hogy Kant híres fejtegetései után arra a következtetésre jutott el, hogy a megismerésnek kizárólag a tér és időbeli tünemények képezik tárgyát s eljutott egyidejűleg az így felállított tétel következményére is, arra

tudniillik, hogy azok a dolgok, a melyek a mondott tér és időben nem Jelentkeznek, tehát a *dolgok mivoltukbam* (Ding an sich) általunk megismerhetetlenek, s a mennyiben még is léteznének, nem egyebek önmagát őrlő értelmünk phantomjánál, vagy a mint ő kifejezte: az eszméknél. Az eszme a Kant-féle fejtegetésekben mindig transcendens dolog” magyarul: létrejöttükhöz az kívántatik meg, hogy az értelem a megismerés feltétele alatt elébe természetszerűleg kitűzött korlátokat: a tért és időt átugorja (transzcendálja) s merőben önmagára vonatkozóssal megteremtse az emberi kedély világát örökké háborító, majd zaklató, majd üdvözítő: eszmék világát.

Hogy pusztán ismeretelméleti szempontból mennyi megállhatósága van Kant ekként kifejezett, hírhedett tanának, azt én most nem vitatom. Szerencsémnek tartom csupán, hogy a tan e szempontból meglelte nálunk teljesen méltó kritikusat Kerkápolyban. Én a dolgot, tudniillik Kant hírhedt tanának következményét más szempontból vizsgálom, az államéból.

Főntebb arra a következtetésre jutottunk el, hogy azok a törvények, a hatóságok és hivatalok összes hivatalnokaiikkal nem egyebek mint nierő tünetei az államnak, melynek érdeke megköveteli, hogy ne csupán e tünetekben, de valódi mivoltában váljék ismerettárggyá, ha ugyan csak e föltétel alatt lesz várható, újabb tüneteknek, értem a positiv törvényeket és intézményeket módosító öntudatos intézkedéseknek törvényhozás útján végrehajtása. Utalva lettünk arra, hogy keressük meg a tünetek mögött magának az államnak mivoltát. Az állam e mivolta a természetben föl nem található. Nyilván nem természeti tárgy. így nem lehet egyéb mint eszmei tárgy, vagy dolog, ha ugyan a létezésnek csak e két fajáról lehet komolyan szó. Ha már most a Kant-féle tannak hiszünk, tudniillik, hogy a létezés ama formája, mely lényegét nem a külső tünetkezésben, nem a tér és időben találja, számunkra megismerhetetlen: abban az esetben az államot, minden hasznossága mellett is kénytelenek volnánk merő Kant-féle eszmének nyilvánítani, mely eltet és gyötör, de lényegében soha sem arravaló, hogy megfűkezésnek, öntudatos felhasználásnak képezze tárgyát. Létét, igaz, ez esetben sem kellene kétségbe vonnunk, de legfőlebb mint a megismerhetetlen noumenon időnkénti jókedvű vagy boszús nyilatkozatát tekintenek, a a kedélyvilágunkat háborgató egyél) őserők és úgymondott eszmék sorában. Kell-e még mondanom, hogy az eszmék mivolta felől ápolt eme felfogás az abstract gondolkodás fejlődésének csupán egyik tör-

téneti mozzanatát képezi? Kell-e mondanom, hogy e felfogás az állami létnek egyik, és pedig nem a jelentéktelen felét zárná ki, az öntudatos munkásság köréből, tudniillik a törvényhozást. E felfogás mellett ki-zártnak kellene tekintenünk, minden oly törekvést, mely akár a tételes törvényeket, akár előállításuk processusát elvi alapon kimagyarázni óhajtaná s nem maradna más hátra, mint hogy az embert legközelebb érdeklő dolgokban, cselekvéseinek szabályozásában, valami elvileg ismeretlennek tartott tényezőre bízassék a döntés, netán az istenre, netán a történetek úgynevezett logikájára, mint ennek különben számos példáját regisztrálja az állam-elméletek történelme.

A mi a Kant-féle felfogásban a bölcsező korára, sőt a mi korunkra nézve is igazolható van, az összesen annyiban áll, hogy úgy az államnak, valamint általában a soha józan észszel meg nem tagadott eszméknek, sőt tovább megyek magának a természetnek is van egy-egy eleme, mely lényegében arravaló, hogy általunk egyszerűen tudomásul vétessék, a nélkül, hogy részletezésükbe, az ismeret számára való oly feldolgozásába bocsátkozhatnánk, hogy az így folytatott munkásság eredményeként előállhat valamely, egyébként teljesen ismereti eredmény, mondjuk egy egyenlet, teljesen kifejezné a keresett elem tartalmát. Az állami lét ily ismereten kívül áll, mert lényegében nem az ismeret számára való eleme az, a mit egy szóval *hatalomnak* jelölni szokás. S ha én, vagy bárki más most azt mondja, hogy a hatalom nem egyéb, mint egyik válfaja amaz erőknél, melyek kedély világunkat, azután a természetet, vagy terjeszszük ki egész az ábrándozásig követelményünket: a mindenséget mozgatják, belátható, hogy az ezen, és egyéb e fajta hasonlítgatásokkal mi sincs nyerve a hatalom meghatározására, a mennyiben csak egy más, de ép oly ismeretlen? vagy mondjuk inkább: nem az ismeret számára való térre lett átvéve a felelet, ha ugyan a legegyszerűbb fizikai erő sem arravaló, hogy *mivoltában* megismerés tárgyát képezze. Rögtön *hozzá*, teszem azonban, hogy a kérdéses erők *viszonyaikban* igenis válhatnak ismeret tárgyává; sőt hozzá azt, hogy e viszonyaikban való felösmerésüknek köszöni a természettudomány azt a bámulatos sikert, melyet a megelőzők alapján éppen századunknak tudunk be.

A Kant-féle, *eszmék* – magyarázása dolgában bátran elmaradtnak nevezhető, álláspont fölött oda jutott ma az abstract gondolkodás, a hol az elérendő cél, – és pedig: *gyakorlati* cél kedvéért szívesen lemond a probléma egyik feléről, tudniillik, hogy az egy ökölcspással,

az egy rendőr szemléltetésével minden abstract bizonyításnál világosabban bemutatható hatalom *mivoltát* kutassa, de csak azért, hogy annál nagyobb erővel vethesse magát a probléma másik, – épen neki-való felére. S kérдем, nincs-e erő és bölcsesség a megoldhatatlanról, a megküzdhetetlenről való lemondásában? kivált ha ez azzal párosul, hogy a főtartott rész cultiválása, – korábban nem is sejtett eredményekkel jutalmazza meg a vizsgálódót s általa a gyakorlati életet. Azt állítom tehát, és pedig tapasztalatok alapján, hogy az államnak van egy eleme, mely philosophiai utánjárás tárgyát sem most, sem semmikor nem képezi, tudniillik: a *hatalom*. A hatalom belső természete, jósága vagy rosszasága felől való minden további kutatás czéltévesztett, ép annyira czéltévesztett, mint teszem fel a méreg *mivolta* és *beltermészete* felől vizsgálódás, eltekintve a szervezetre gyakorolt befolyásától. Szervezet nélkül, melyre hasson, nincs méreg.

Ép ez a helyzet az állam kérdésében is. A hatalomnak mindenha csak az ezt érző, és gyakorló egyénekre vonatkozásban van értelme; ez egyének léte az állami problémának megint oly szükségképeni feltételét képezi, melyet keresett eszméje integris, elemi tényezője gyanánt kell elfogadnunk. Igazában tehát csak e két, természetszerűleg adott eleme van az állameszmének: a *hatalom* és az *egyén*, s mellette minden más, melyet az állam szokásos meghatározásában, például a már egyszer idézett Pauler-félében találunk, csak másodlagos értekel bíró.

Míg Kant s a speculativ iskola bármely más híve felé ekként azt az álláspontot foglalom el, hogy az állameszmének merő analysis útján előállítását eleve hibásnak tartom, a mennyiben az állam elemi tényezőit: a hatalmat és az egyént az analysis útján kimagyarázhatónak nem tartom; másfelől mindazon iskola felé, mely az állam synthétisalt fogalmában a mondott hatalmi és egyéni tényezőkön kívül egyéb elemeket, például „a joguralom létesítését” „a szellemi és anyagi fejlődést”, „határozott területet”, „társaságot” vagy bármely más, ezekhez hasonló dolgokat is egyenértékű tényezőkként kever bele, azzal vonom meg a határvonalat, hogy emezek merőben másodlagos származású, oly quidditások, melyeknek az eszme megalkotásához semmi köze.

Jól értsük meg az eszme megalkotásáról, illetőleg az objective létező állameszme vázlatáról van szó a miben a *hatalom* és az *egyéneken*, mint önmaguktól létező tényeken túl az értelemnek annyiban van szerepe, de ez aztán hatalmas és mindent kibékítő szerep, hogy őket

egybefoglalja. Az egybefoglalás e ténye kizárólag értelmi tényező, egyik legfelségesebb záloga szellemi életünknek, melylyel rajtunk kívül semmiféle teremtett állat nem bír, s közönséges neve: *intézmény*. Szerkeszszük most össze a talált három elemet, s előttünk áll az állam eszméje, mely lényegében nem egyéb, mint a *hatalomnak az összeség számára való intézménye*.

E meghatározásban, mely lényegében az állam körülírására és megmagyarázására szolgáló valamennyi elméletben föltalálható, a többször említett kettős alaptényezőt: a hatalmat s az egyént, illetőleg ezek összeségét természetesen annyiban tartom, s tarthatom ismereten kívüli elemnek, a mennyiben az ismeretnek jellemvonása gyanánt nem csupán a passiv felfogást, de az activ velebánást, a productiót is tekintem. Már pedig akár a hatalom, akár az egyén előállításának, és közrehatásának mások az útjai, mint az ismeretiek. Köztünk e tekintetben sokat az ismert adagium: „a tudomány hatalom” vezet félre; holott az adagium megteremtője, Baco, összesen annyit mondott, hogy *scientia et potentia in idem coincidunt*, s e *potentia* alatt sem azt érzi, a mit mi az állam közhatalmának nevezünk. A meghatározásban foglalt három tényező közül, az ismeret s általa a *productio* révén tehát a harmadikat kell tartanom ránk nézve a legfontosabbnak, tudniillik az *intézményt*. E tekintetben úgy állunk, hogy intézményeinket nem csupán az utolsó vonásig részletezni tudjuk, de belátva esetleges fogyatkozásait, tisztán a magunk erejéből, folytonosan javítgatni is képesek vagyunk. És épen az intézmények fölött való korlátlan áttekintés, az áttekintés alapján egyes részeinek, vagy akár az egésznek oly megítélése, mennyiben felelnek meg az emberi értelmet természeténél fogva szabályozó logikai törvényeknek, tehát az erős *judicium* képezi az államalkotás legfontosabb s mindenha elengedhetetlen feltételét. Sem az egyének több-kevesebb számú összesége, sem az ez összeségben mindenha rejlő hatalom, sőt tegyük hozzá: sem „a joguralom létesítésének vágya” sem „a szellemi és anyagi fejlődés” sem „a határozott terület” sem „a társaság” bármily combinatiójukban, magukban, még nem teremtenek államot. Hogy az állam létrejöjjön ahoz a megítélés útján előálló intézmény, illetőleg az intézmények egymásbavágó sorozata szükséges, melyeknek kerete annyira meglegyen vonva, s életben tartásukhoz minden tőlünk telhető értelmi s anyagi erő úgy felhasználva, hogy megkerülhető semmiféle úton ne legyen, s amennyiben a megkerülés, mint közönségesen

nevezni szokás: a törvény kijátszásának ténye megkísértetnék, azaz intézmény erejénél fogva hiúsították meg.

Egyedül az intézményektől lehet s kell függővé tenni az *államot*; egyedül bennök keresni a közhatalom s az egyéni törekvések összeütközése, vagy súrlódásának megelőzőjét. Maga a jog, illetőleg a jogrend nem egyéb, mint ez intézmények foglalata; a törvény nem egyéb, mint ez intézmények időről-időre, esetről-esetre való nyilatkozata.

A törvénynek, a jogrendnek, a jognak az intézményekkel való e szoros összefüggését még élénkebb világításba helyezi ama föltétel, melylyel abban az esetben találkozunk, ha látjuk, hogy egyén, legyen az bárki, mondjuk egy Nagy Sándor, vagy a legközönségesebb kihágó eljárására gondolunk. Míg az intézmények keretében mozog bármelyik egyén, addig eljárása törvényesnek, jogosnak tekintendő. Viszont a merőben saját egyéniségére, mint Rousseau követelte: egyéni akarátára támaszkodó s az intézményektől magát függetlenítő törekvés, határozott államellenes számba megy, s a meddig a kérdéses államban erő van, mindig büntetendő. A büntetés magyarázásának ez az egyetlen helyes útja.

Az intézményeknek az állami élet terén elfoglalt, mindent felülmúló voltát magyarázza az a történelmi adat is, hogy a valódi államférfiak becsvágyát, s ha céljukat érték, dicsőségét mindig az intézmények alakítása, vagy reformálása képezte s nem a kész intézményeknek egyszerű működtetése. Nem szólok most az úgynevezett boldog vagy . boldogtalan korszakokról, egyik vagy másik nép életében, a mely az állam logikumától külön tárgyalható. Szólok csupán az állam logikumáról, a mi minden – különben is relatív értékű – boldog és boldogtalanságtól függetlenül tárgyalandó, mert tárgyalásához megvannak a hozzá szükséges értelmi, hogy ne mondjam matematikai biztosságú elemek. Ügy hozd összhangba az intézmények keretében a közhatalomnak s az egyének cselekvésének *módjait*, hogy köztük az összeütközés kikerültesse, sőt köztük a súrlódás a lehető legkisebb mértékre alászállíttassék, és meglelted az állani legmegfelelőbb kifejezését. Az ekként formulázott követelményben megnevezem rögtön, mi ellen kívántam tiltakozni, a mit lejjebb egyébként bővebben kifejtek, az ellen tudniillik, ünnta a cselekvési módok megszabásán kívül valami más, teszem fel a cselekvés *rugói-* vagy *céljainak* kitézése is képezhetné az állam feladatát. E vázlatos tanulmány jól szólván csupán e tiltakozás érdekében jött létre, amennyiben úgy ítélem meg a dolgot, hogy e téren a legtöbb fonáság, valamint a gyakorlati életben a legtöbb szerencsétlenség

abból áll elő, ha az állam-eszme időnkinti kifejezői, az intézményeket esetről esetre betöltő egyének, arra törekednek, hogy célokat szabjanak a cselekvő egyének felé. Sőt rámutatnak e mindig ferde törekvés képtelenségére is rögtön. Minden tétova nélkül tudható, hogy minden egyéni cselekvésnek, nem véve ki a legnemesbet, az önfeláldozást sem (mi alatt egyáltalán nem öngyilkosságot akarok érteni), megvan minden ismeret s így intézménytől független, természetszerű rugója, az Önfentartás és a nemfentartás. Tegyük fel, hogy az állami intézmény valamelyik kezelője ugyanezt, az egyének önfentartását és a nemfentartását tekinténé legdédélgetettebb *céljának*, olyas valamit művelne, a miről nálánál sokkal hatékonyabb tényező, a természet bőven gondoskodott. Vagy vegyük föl, hisz Malthus a megmondhatója, hogy ez is föltehető, hogy ellentétbe helyezkednék a politikus a most mondott egyéni célokkal, mivel igazolja ez eljárást, mikor az ily célból működésbe hozott intézménynek, mint merőben értelmi dolognak sem neme, sem gyomra. S ha mégis teszi, nyilván látható, sőt előre megjósolható, hogy minden ily beavatkozás, a mi a felhozott eset úgy pro-, mint contrájára áll, mindenkor az összeség hátrányával, egy kiválasztott kisebbség javára üt ki: a legnagyobb igazságtalanság, a mi az állam nevében csak elkövethető.

Oda térek vissza, a mi az állam dicsőségét képezi, a közhatalmat az összeség cselekvési módjaival összhangba hozó intézményre, az intézmények sorozatára. S kiemelem azt, hogy a már többször megnevezett államalkotó elem: a közhatalom s az összeségnek intézményekben kifejezése, a mennyiben az intézmények szervezetében a főtekintet a dolog logikumára irányul, *soha sem válhatik hátrányára* a saját céljait kereső egyéniség kifejlődésének, – de okvetlenül előállnak a hátrányok mindannyiszor, a hányszor a logikum háttérbe állításával nem tudom honnan? nem tudom mi jögről? előtérbe állított *célok* vettettek az államalkotás, illetőleg az államfentartás alapjaivá. Az intézmény semleges természetű, melynek sem esze, sem zsebe nincs. Mi czímen tolja fel hát bárki magát oda, hogy ő majd az *állam nevében* ellátja észszel az egyéneket, arról nem is szólva, hogy az ellátást, – hisz van esze! – a pénzre ki ne terjessze. Megfordítva épen arra használja az ily illetéktelen politikus előtérbe állított eszét, hogy ő fizettesse meg a közönséget. – Az állam logikuma tehát azon fordul meg, hogy oly intézmény szerveztessék, melybe a hatalom ne absorbeálja az egyének millióiból álló összeséget; viszont az egyének milliói föl ne bontsák a

közhatalmat. Az állam, mint intézmény logice körülírja a közhatalom határait; hasonlókép körülírja az összeségnek a közhatalomra gyakorolt befolyását s ha e körülírást oly intézményekben szervezi, melyeken belül a tekintély megáll az összeség befolyása mellett, megtette az első lépést az állami élet valószínűsítésére. Igazában két felől fenyegetheti veszély az államot. Az egyik az, mikor a köz tekintély ragad magához minden hatalmat, s belőle az összeség befolyását kizárja ezt ez a despotia esete, mely hát az államalkotás egyik szélsőségét képezi. A másik az, mikor az összeség felbontja a köztekintélyt s a milliókra szakadt egyének kívánnak egyenkint megosztani a közhatalom széttepett palástját; ez az anarchia, a mi a második szélsőség. Mindkettőben ki van játszva az állami élet legértelmibb eleme: az intézmény; tulajdonkép úgy egyikük, mint másikuk a közintézmény negálásában áll. E két végpont: a despotia és az anarchia közt hullámzik, az árnyalatok végtelen számában – Aristoteles ezelőtt kétezer évvel kifáradt már fölszámolásukban – kifejezést nyerhető államélet felszíne, s úgynevezett államformák nem egyebek, mint a többször említett intézmények egymástváltó sorozata, melyek mind a végből alkotottak az örökké élő s munkás emberi szellem által, hogy a közhatalmat valamennyiünk számára gyümölcsözőbbé tegye. Minden ellenmondást kizárólag az intézmények azon sorozatát lehet és kell az állami élet legtökéletesebb mintájának neveznünk, mely a két véghatár közt közepesen állva egyformán eleget tesz a köztekintély s az egyéniség követelményeinek. Ily középponton álló formák ma a parlamentaris monarchia és a parlamentáris respublica, melyek körül csomózik a művelt világ államalkotó törekvése. Mindkettőjükben a közhatalom három egymásba kapcsolódó alapintézményben lett megvalósulást, tudniillik az úgynevezett végrehajtó, törvényhozó és kormányzó hatalomban. E hatalmaknak egymáshoz s a tekintély s az egyéni befolyás legmagasb mértékéhez szabott intézményeiben, ez intézményeknek minden irányban megfelelőbbekké tételében határozódik az állami élet feladata.

Az előadottak után megérthetőnek vélem a „társadalom” felől ápolts felfogásomat, melynek tárgyalására ezennel áttérek. Legtágabb értelmében a szónak azt az összeséget hívom társadalomnak, mely az állam czímén tárgyalt semleges, lényegében tisztán értelmi intézménynek mozgást, életet, szint ad. Ez intézmény in abstracto véve, a nemcsak hogy lehető, sőt a tudomány egyik büszkesége: az állam.

Viszont in concreto tekintve, a mint az előttünk él, érdekeink által mozgattatik a társadalom. Egy és ugyanazon éremnek két különböző oldala hát az állam és a társadalom; amaz a cselekvés *hivatalos* köteléke, emez a *cselekvés személyi köre*, mely körbe tartozunk mi valamennyien, tudniillik a misera plebs, a polgár, a főrend, sőt osztoznak velünk együtt mind ama személyek is, kik esetleg az állami functiókat betöltik, a mikor nem ex officio működnek. Nem szenved semmi kétséget, hogy a cselekvés e személyi eleme, melynek körét a hivatalos élettől megkülönböztetve társadalomnak nevezik, megvolt az emberiség életében mindenkoron. Ez nem is lehet máskép; a leghivatottabb államférfi, egy Machiavelli sem tagadhatja meg emberi természetét; sőt egy XIV. Lajos is teremt magának „a fölség unalmasságát” kárpótoló társadalmi életet. A tény tehát régi; új csupán neve, s a névvel együtt szerepének önállóbb felfogása, s bizonyos alapelvek nyomán a hivatalos állami élettől való megkülönböztetése. S ez elvek kitűzése esik Össze ama roppant mérvű convulsiókkal, melyeket a múlt század végén francia forradalomnak, vagy mint hívni is szokás társadalmi forradalomnak nevezünk. A megbőszült társadalom, a cselekvés személyi elme tört ott elő, s írta zászlójára a társadalomnak elévülhetetlen elveit: a szabadság-, egyenlőség- és testvériség elvét. Ezek egytől-egyig társadalmi elvek s nem jogiak, mint annyiszor tévesen értelmezték, mint maga a francia forradalom is alkotó őszinteségében elrendelhetőnek, „az emberiség joga” czímén törvénykönyvbe foglalhatóknak hitte; felejtve, hogy a törvénynek v végrehajthatóság képezi okvetlen szükséges föltételét.

A társadalom nevében máig egy élő tiltakozás, de szerencsére immár a közélet intézményeit éltetni kezdő értelem is van. Lássuk mind a kettőt. Mint tiltakozás, eredete is arra vall, határt akar vetni úgy a gyakorlat, mint az elméletben annyiszor megújult követelménynek, hogy az állam minden bajnak gyógyító kútfeje volna. E tan, az állam mindenhatóságáról a mily régi, annyira érezteti még ma is itt-ott magát, s alig akad államférfi s állambölc, ki a közhatalom élvezésében – az élénk *contemplatio* is az élvezet egyik és pedig nem utolsó neme – arra hitre nem ragadtatnék, hogy a közélet bajai orvoslásának kizárólagos kútfeje az államban van. A példa-e oly ragadós? vagy netán az emberi agy oly gyöngye, hogy az állam omnipotentiájának e hite viszhangra lelt magoknál a socialistáknál is, kik a régi államok romjain saját kétségbeesett conceptióikat nem egyszer megint

az intézmények erőszakosságával vélték keresztülvihetőnek, s e végből az állam egy oly új formáját tervezték, mely bír a réginek minden hátrányával, a nélkül, hogy előnyei közül csak egyet is átvett volna. S ez a legélesebb kritika, a melyet az úgynevezett állami socialismusról lehet mondani.

Mint tiltakozás tehát a társadalom eszméje azt foglalja magában, hogy az állam szorítkozzék a természeténél fogva neki való, a közhatalom s az összeség cselekvésének módjait szabályozó főbb vonásaiban a priori, mert értelmi úton kitűzhető intézmények megalkotására s a mi fő: a cselekvés céljainak kitűzését bizza az anyagi és erkölcsi érdekeit legjobban ismerő és saját kezdeményezéséből mindenkor, természetserűleg munkálni kész társadalomra. Ha merőben állami úton elérhető volna a közélet bajainak orvoslása, hiszen ott voltak az úgynevezett absolutismus történelmi korszakai, ékeskedve a legkiválóbb talentumokkal; hát el kellett volna akkor s általuk érni a közélet boldog korszakát. Ahhoz ugyancsak socialista rősz akarat szükséges, hogy feltételezzük, hogy az absolutismus vezetői valamennyien csak önérdükre tekintő, perversus fők voltak. Viszont ahhoz meghibbant agyvelő kell, hogy valaki még ma is valami „becsületes absolutismus” felé ábrándozzék.

A dolgok jelen állásában, az állami eszme szigorú fentartása és keresztülvitele mellett – beismerik ezt ma már a legjobb fők – a feladat a társadalom szerepének felismerésében s a közélet terén érvényesítésében áll. Mint mondám, – én legalább úgy tekintem a közállapotokat, – a társadalom e szervezetének meg vannak legrudimentariussabb elvei s azok főbbjei a már egyszer írt: szabadság-, egyenlőség- és testvériségben foglaltatnak össze. Legfontosabb, mert legkézzelfoghatóbb köztük az úgynevezett egyenlőség principiuma.

I. Napóleonnól mondják, hogy mikor híressé vált codexéok készítői az egyenlőség meghatározásáért tanácskéréskép hozzáfordultak, e rövid szavakban adott választ: „chacun peut chercher, chacun peut trouver” s e röpke felelet vált irányadóvá máig az úgynevezett jogegyenlőség értelmezésében. Épen e felelet s utána az egyenlőségnek ez értelmű magyarázása tanúsítja legjobban, hogy a társadalom mert nem juthatott el máig az őt megillető szerephez. A napóleoni: mindenki kereshet és mindenki megnyerhet-féle értelmezésben tagadhatatlanul bennfoglaltatik annyi, hogy az igazságszolgáltatás és a közigazgatás kapuja mindenki számára nyitva. Még csak zörgetni sem

kell, mint a biblia mondta, hogy a kapu felnyitassék. Ez idáig kétségkívül helyes, de tegyük hozzá azonnal, merőben jogi értelmezés. Ez értelmezés ugyanis a már kész törvénynek mindenki számára hozzáférhetőségét mondja ki csupán; de hogy e törvény hol vette magát, s hol veszi magát, arról egy szóval sem emlékezik meg. Mihelyt pedig a „mindenki” csupán a *késs törvény* áldásait élvezi anélkül, hogy e törvények hozatalába befolyhatna, megint csak ott vagyunk a régi absolutismusnál, a mely a törvényeknek célját is kizárólag állami úton, az állam által vélte megszabandónak, a társadalom kizárásával. Ennek pedig az az értelme, a mi Le Nôtre kertész ollójának, hogy minden fa, bokor annyira egyenlő, amennyire a kertész-ollója eléri. Az ilyen egyenlőség, melyik az ismert szellemes észrevételt „gondoskodva van arról, hogy a fa az édig ne nőjjen” veszi zsinórmértékül, lehet pompás burokratikus egyenlőség, de nyilván látni való, hogy a szabad levegőn élő társadalom alapelve gyanánt nem tekinthető. Az egyenlő társadalom nem csupán a „keresés és megnyerés” szabadságát akarja a maga számára biztosítottak látni, hanem maguknak az állami intézményeknek oly alakítását követeli, melyekben az ő befolyása biztosított.

E tanulmány kitűzött céljához: „a társadalom befolyása az államra” módjainak vázlatához értem. E módok elseje tagadhatatlanul az, a melyik a parlamentararis állami intézményekben immár kifejezést is nyert, hogy az úgynevezett képviselőház, illetőleg a törvényhozó testület tekintetik az állami intézmények legelőkelőbb elemének; s a törvényhozó testületek oly alakítása, hogy azok kizárólag a hivatalos államtól független társadalomnak, az állami életre befolyó csatornái gyanánt szerepeljenek.

A második, szintén ismert s szórványosan alkalmazott mód abban áll, hogy a törvény végrehajtásában a hivatalos állami közegek mellett része legyen a független társadalomnak is. Az igazságszolgáltatás terén: az esküdtszéknek; a közigazgatás terén: az úgynevezett törvényhatóságoknak e követelményben van nemcsak létjoga, hanem parancsoló szükségessége.

Harmadik mód, ami fölött tagadhatatlanul legerősebb a vita máig, a társadalmi elv, s az állami mindenhatóság harcossai közt, hogy a független egyének fejére és zsebére tartozó dolgokban az iniciativa magára a társadalomra bízassék, s az állam csupán a magán-erővel és vállalkozással utói nem érhető, legáltalánosabb feltételek kitű-

zésébe bocsátkozzék. Homlokegyenest e követelménynyel szemben természetesen az áll, ami elég szerencsétlenül épen az úgynevezett socialisták agyában fogamzott meg, hogy az állam tegye magát a földbirtok tulajdonosává, terjeszse ki mentül messzebb monopóliumait, sőt szabja meg minden cikknek piaczi árát; valamint a közművelődés dolgában e szerencsétlen kívánalomnak méltó pendantja, hogy az állam tartson fenn minden iskolát, s hivatalos bölcseivel szabja meg az oktatás céljait. E kérdések azonban sokkal erősebben zaklatják időnket, semmint a legáltalánosb elven túlmenő részletezés a politikai hangokba elegyedésnek no tekintetnék, a mitől már e folyóirat természetére való tekintetből is, távol kell tartanom magamat.

Végül még egyről kell megemlékeznem, arról a correctivumról nevezetesen, melyet a jelen „szabad korszak” tőkecultiváló, s így a személyt a vagyontól függésbe hozó áramlata ellenében már előző cikkemben mondtam. Tudnivaló, hogy a tőke elhatalmasodása s mögötte a tömeg nyomor felszaporodása adja meg ama küzdelmeknek jellegét, melyek a socialismus s több ezekhez hasonló velleitásokban épen időnkben napirenden vannak, s a jövőért aggódó szemek előtt a mívelt világ legveszélyesebb catastrophainak perspectíváját nyitják meg. A mit a communisták követelnek, értem a „tulajdon” és a „személyiség” megszüntetését, józan észszel correctivumnak tartani senki sem fogja. Minden olyas indítvány nem csupán „belegrás a sötétbe”, a mint az angolok a reformintézkedéseket hívni szokták, hanem egyenes megbénítása a társadalomnak, az államnak. Ha nincs a ki cselekedjék; ha nincs, a mire vonatkozólag cselekedjék: úgy – mint pedig ezt a személyt és tulajdont megszüntetni kívánó communistikus elv előírja – legjobb lesz azonnal megfogadnunk a boldogtalan Jean-Jacques tanácsát, s visszamentünk a őserdőkbe, a fagyókérral táplálkozásra. Van-e a végkétségbeesés nyomorultján kívül más, a ki e communistikus „elvtelen elvet” magáévá tehetné? Én érdemesnek sem tartom a válaszra. De hát lemondjunk-e egyúttal a correctivumokról is, melyről pedig főntebb megemlékeztem. Egy ily correctivum tagadhatatlan az a colonisáló politika, melyeket az európai államok, Ázsia és Afrika felé épen napjainkban folytatnak. Eltekintve most e colonisálás humanisticus és tudományos előnyeitől, kénytelen vagyok kimondani, hogy benne a socialis kérdésnek csupán megkerülését és nem egyúttal megoldását látom. Hogy nem megoldás, tanúsítják ama heves zavargások, melyek e colonizáló politika mellett Európa

nyugatán ki-kitörnek, mely colonisálás tehát a bajok levezető csatornájaként egyáltalán nem tekinthető. A tőke egyoldalú felhalmozódása, s a belőle eredő veszélyek ellen egyetlen mód ajánlkozik a megoldás előkészítésére, nevezetesen az élő egyén személye és tulajdona respekálásával az örökhagyásnak progressiv adó alá vetése s az akként nyert közvagyonnak productiv czélokra felhasználása. Az eszme eléggé ismert; szintén motiválni is felesleges, teszem fel azzal, hogy az összehalmozódott vagyonban a szerző érdemein kívül, tagadhatatlanul része van az emberi sorsra nagy befolyással levő szerencsének is. E szerencsehányadnak az összeség számára lefoglalásáról lehet csak szó. Az eszme egy törvényhozási intézkedésre természetesen még nincs megérve. A megérlelésnek fájdalmas processusát azonban meg fogja érni, s átfogja küzdeni az emberiség. Addig természetesen megkísért minden más segélyforrás kinyitását. Tan is nagyon sok, s lesz több is, mint a megnyit ma sejthetünk. A végzetes államra és társadalomra csupán az volna, ha a gyámkodás politikája venne erőt az állami intézményeken; noha nyíltan belátható, hogy ez intézményeknek, a társadalom befolyására nyitva hagyott csatornáin, épen a társadalom éliteje van hivatva arra, hogy a közhatalmakat időről-időre betöltse.

Bokor József.